Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of the Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Alevî Geleneğin Yazılı ve Sözlü Kaynaklarında Miraç Tasavvuru

The Concept of Mi'raj in the Written and Oral Sources of the Alevi Tradition

Yazar / Author
Süleyman ÇAM
Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kelâm ve İtikadî İslâm Mezhepleri Ana Bilim Dalı
Osmaniye / TÜRKİYE
suleymancam@osmaniye.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-4588-8491

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi /Research Article
Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 10/09/2024
Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 11/06/2025
Makale Yayın Tarihi / Date of Publication: 30/06/2025
Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran/ June
Yıl/Year: 23 **Sayı/Issue:** 45 **Sayfa /Page:** 1-26
Atıf/Citation: Çam, Süleyman. "Alevî Geleneğin Yazılı ve Sözlü Kaynaklarında Miraç Tasavvuru". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Haziran 2025), 1-26.
https://doi.org/10.35209/ksuifd.1546845
● *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi
45 (Haziran 2025): 1-26

ALEVÎ GELENEĞİN YAZILI VE SÖZLÜ KAYNAKLARINDA MİRAÇ TASAVVURU

Öz

İslâm tarihi kaynaklarının büyük çoğunluğuna göre Miraç hadisesi, hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce gerçekleşen olağanüstü bir olay olarak kabul edilmektedir. Bu olaya göre, Hz. Muhammed'in bir gece vakti Mekke'den Kudüs'e götürüldüğü, ardından "Burak" adlı bir binekle semaya yükseldiği rivayet edilmektedir. Miraç tasavvuru, birçok inanç sisteminde olduğu gibi, İslâm içerisinde teşekkül etmiş çeşitli dinî yapılanmaların inanç dünyasında da merkezi bir konuma sahiptir. Bu bağlamda, Miraç olgusunun Alevîlik gelenek içinde de özgün erkân ve ritüeller aracılığıyla somutlaştığı görülmektedir. Alevî gelenekte Miraç hadisesi kutsal bir anlam taşıyan metafizik bir olay olarak değerlendirilmiş ve hem yazılı hem de sözlü kaynaklarda kendine yer bulmuştur. Miraç, özellikle "Kırklar'ın Cemi", "Kırklar'ın Sohbeti" ve "Kırklar'ın Semahı" gibi adlandırmalarla birlikte anılarak, Alevî erkânında sembolik ve ritüel bir çerçeve içerisinde yorumlanmıştır. Alevî geleneğinin yazılı kaynaklarında, Miraç ve Kırklar Cemi olguları mitolojik bir anlatım çerçevesinde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Özellikle dedelerin elinde bulunan *Kızılbaş Buyrukları*, *Makâlât*, *Erkânnâmeler* ve *Menâkıpnâmeler* gibi temel metinlerde; Miraç anlatısının yanı sıra *Kırklar*, *Kırklar Cemi*, *Kırklar Semahı*, *Ab-ı Hayat* ve *Engür Şerbeti* gibi sembolik motiflere de yer verilmektedir. Bu motifler, Alevî inanç ve ritüel sisteminde hem kozmolojik hem de tasavvufî bir anlam bütünlüğü içerisinde değerlendirilmektedir. Özellikle sözlü gelenekte yer alan Miraçlamalarda, Hz. Muhammed'in semaya yükselişi ile Kırklar Meclisi'ne kabulü ve Kırklar'la birlikte Semah'a katılışı ayrıntılı biçimde tasvir edilmektedir. Bu bağlamda, Miraç anlatısının Alevî geleneği içinde yalnızca kozmolojik bir olay olarak değil, aynı zamanda cem erkânının ruhunu besleyen simgesel bir anlatı olarak da değerlendirildiği görülmektedir. Nitekim Miraç olgusunun, Alevîliğin yazılı kaynakları olan *Buyruklar*, *Erkânnâmeler* ve *Velâyetnâmeler* ile sözlü gelenek ürünlerinden *Miraçlamalar*, *Deyişler* ve *Gülbanklar* aracılığıyla inanç sistemine derinlemesine yansıdığı anlaşılmaktadır. İlgili kaynaklarda, Hz. Muhammed'in Miraç'a yükselişi, bu yolculuk sırasında karşılaştığı olaylar, Kırklar Meclisi'ne uğrayışı, burada gerçekleştirdiği sohbetler ile Kırklar'la birlikte icra ettiği semah ve semah esnasında meydana gelen sembolik hadiseler ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Ayrıca Miraç hadisesi, Alevî gelenekte cem ve semahın menşei olarak kabul edildiğinden, bu iki ritüel Alevî ibadet pratiğinin en temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, Alevî geleneğin Miraç hadisesine ilişkin yaklaşımını ortaya koymak amacıyla, hem yazılı kaynaklardan Buyruklar, Erkânnâmeler ve Velâyetnâmeler hem de sözlü kültür ürünleri olan Miraçlamalar, Deyişler, Gülbanklar ile birlikte analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Alevî geleneğin yazılı kaynaklarında ve sözlü kültür ürünlerinde Miraç hadisesinin yoğun biçimde işlendiği tespit edilmiştir. Bu anlatı, Alevîliğe özgü tasavvufî yaklaşımla zenginleştirilmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca, Alevî geleneğinde merkezi bir yere sahip olan "Kırklar" motifi, Miraç olgusuyla sıkı bir şekilde ilişkilendirilerek inanç ve ritüel sisteminde anlamlı bir konumda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhepleri Tarihi, Alevîlik, Miraç, Kırklar Cemi, Buyruklar, Erkânnâmeler.

The Concept of Mi'raj in the Written and Oral Sources of the Alevi Tradition

Abstract

According to the majority of Islamic historical sources, the Mi'rāj event is considered an extraordinary occurrence that took place approximately one and a half years before the Hijrah. According to this event, it is narrated that Prophet Muhammad was taken from Mecca to Jerusalem during the night and then ascended to the heavens on a steed called "Buraq." In this context, the phenomenon of Mi'rāj is observed to be embodied within the Alevi tradition through distinctive ceremonies and rituals. In the Alevi tradition, the Mi'rāj event is regarded as a sacred metaphysical occurrence and is reflected in both written and oral sources. Mi'rāj has been interpreted within a symbolic and ritual framework in the Alevi tradition, especially by being referred to with names such as "Cemi of the Forty", "Conversation of the Forty" and "Semah of the Forty". In the written sources of the Alevi tradition, the phenomena of Mi'rāj and the Assembly of the Forty are examined in detail within a mythological narrative framework. Particularly in key texts held by the dedes, such as the Kızılbaş Buyruks, Makalats, Erkannames, and Menakibnames, alongside the narrative of

Mi'rāj, symbolic motifs including the Forty, the Assembly of the Forty, the Forty Semah, the Water of Life, and the Engür Sherbet are also prominently featured. These motifs are interpreted within the Alevi belief and ritual system as embodying both cosmological and mystical dimensions of meaning. Particularly in the oral tradition known as Miraçlamas, the ascent of the Prophet Muhammad to the heavens, his acceptance into the Assembly of the Forty, and his participation in the Semah with the Forty are depicted in detail. Indeed, it is understood that the phenomenon of Mi'rāj is profoundly reflected in the Alevi belief system through both written sources such as Buyruks, Erkannames, and Velayetnames and oral tradition products, including Miraçlamalar, Deyişler, and Gülbanklar. In the relevant sources, the ascent of Prophet Muhammad during the Mi'rāj, the events encountered throughout this journey, his visit to the Assembly of the Forty, the discourses held there, as well as the semah performed together with the Forty and the symbolic occurrences during the semah are described in detail. Moreover, since the Mi'rāj event is regarded as the origin of the cem and semah rituals within the Alevi tradition, these two ceremonies constitute fundamental elements of Alevi worship practices. In this study, in order to elucidate the Alevi tradition's approach to the Mi'rāj event, both written sources such as Buyruks, Erkannames, and Velayetnames and oral cultural products, including Mirajlamas, Deyişler, and Gülbanklar, have been analyzed collectively. In conclusion, it has been determined that the Mi'rāj event is extensively addressed in both the written sources and oral cultural products of the Alevi tradition. This narrative has been enriched and interpreted through a mystic approach unique to Alevism. Furthermore, the motif of the "Forty", which holds a central position within the Alevi tradition, has been closely associated with the Mi'rāj phenomenon, thereby occupying a significant role within the belief and ritual system.

Keywords: The History of Islamic Sects, Alevism, Mi'raj, Assembly of the Forty, Buyruks, Erkannames.

Giriş

Arapça'da "yukarı çıkmak, yükselmek" anlamındaki "a-r-c" kök fiilinden "urûc" mastarı ile türemiş bir ismi âlet olan Miraç kelimesi, sözlük anlamıyla "yukarı çıkma vasıtası, merdiven" manasına gelir.[1] Terim olarak ise Miraç, Hz. Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder.[2] Olay, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş ve oradan da semaya çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda daha çok "İsrâ ve Miraç" şeklinde geçse de Türkçe'de Miraç kelimesiyle her ikisi de kastedilir. Kaynaklarda genellikle Miraç hâdisesi, iki safhada meydana geldiği şekilde yer almıştır. Birincisi Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuk olan İsrâ, ikincisi ise oradan göklere yükselmesi hâdisesi olan Miraçtır.[3] En genel anlamıyla Miraç; Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya, oradan da semâvî âlemlere yaptığı yolculuğun adıdır.[4]

Kur'ân-ı Kerîm'de Miraç hâdisesine İsrâ sûresinde işaret edilmiştir. Necm sûresinde ise bazı ifadeler, kahir ekseriyet âlimlerce Miraç olayı hakkında olduğu şeklinde yorumlanmıştır. İsrâ sûresi Kur'ân-ı Kerim'in on yedinci sûresi olup çoğu Mekke döneminde inmiştir. Sûre, adını ilk âyetin konusu olan "İsrâ" hâdisesinden almıştır. Geceleyin yürütmek anlamına gelen "İsrâ", Hz. Peygamberin bir gece Mekke'den Kudüs'e götürülmesini ifade eder. Kur'ân'da ilk olarak ileri sürülen delil İsrâ sûresinde yer alan; '*Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescidi Harâm'dan (Mekke'den), kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescidi*

[1] İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut, 1956), 6/252; Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Esâsu'l-Belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989), 294-295,

[2] Salih Sabri Yavuz, "Miraç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/132.

[3] Yavuz, "Miraç", 30/132.

[4] İsrâ ve Miraç hâdisesi hakkında bk. Mehmet Azimli, "İsrâ ve Miraç Olayı Üzerine Bazı Mülahazalar", *Bilimname* 7/16 (Haziran 2009), 43.

Aksâ'ya (Kudüs'e) götüren Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, işitir ve görür.'[5] mealindeki âyettir.

Hadis kaynakları ile siyer ve delâil kitaplarında İsrâ ve Miraçla ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Buhârî ve Müslim'de yer alan rivayetlerin ortak noktalarına göre olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Bir gece Hz. Muhammed, Kâbe'de uyku ile uyanıklık arası bir halde iken Cebrâil geldi. Onu, Burak adlı bineğe bindirip Mescid-i Aksâ'ya götürdü. Mescid-i Aksâ'dan da dünya semasına yükseltti. Semaların her birinde Âdem, Îsâ, Yûsuf, İdrîs, Hârûn ve Mûsâ peygamberlerle görüştü. Yedinci semada Hz. İbrahim'le buluştu. Sidretü'l-Müntehâ denilen yere vardıktan sonra Allah'ın huzuruna çıktı. Burada Allah elli vakit namazı farz kıldı. Dönüşte Hz. Mûsâ, elli vakit namazın ümmetine ağır geleceğini söyleyip Allah'tan onu hafifletmesini istemesini tavsiye etti. Namaz beş vakte indirilinceye kadar Hz. Peygamber'in Allah'ın huzuruna müracaatı ve Mûsâ ile diyaloğu devam etti.[6] Bir rivayete göre Hz. Muhammed'e Miraç'ta Bakara sûresinin son âyetleri indirilmiş ve Allah'a ortak koşmayanların affedileceği müjdesi verilmiştir. [7] Ancak bazı âyetlerin ayrı olarak nazil olmasının Kur'ân'ın Cebrâil tarafından indirilmesi gerçeğine aykırı düşeceği ve bu tür rivayetlerin âyetlerin faziletine hamledilmesi gerektiği belirtilmiştir.[8] Burada İsrâ olayının Kur'ân ile sabit olduğu, Miraç hâdisesinin ise hadislerde ifade edildiği unutulmamalıdır.

Miraç olayının ne zaman meydana geldiği hususu ihtilaflıdır. Rivayetlerin ekseriyeti hâdisenin Mekke döneminde gerçekleştiğini belirtmiş olsa da bazı rivayetler vahyin ilk günlerinde olduğunu; bazıları 5. yılda, bir kısmı 10. yılda Ebû Tâlib'in ölümünden sonra gerçekleştiğini nakletmekte; rivayetlerden bir kısmı ise hâdisenin birkaç kere vuku bulduğunu belirtmektedir. Hatta bazı hadisçiler ve tarihçiler Miraç hâdisesinin hicretten bir yıl önce gerçekleştiğini aktarmaktadırlar.[9]

Miraç hâdisesinin İslâmî ilimlerdeki seyrine bakıldığında hadis, fıkıh, tarih ve kelamcıların konuya farklı yaklaşımları söz konusudur. Yapılan yorumlarda, söz konusu rivayetlerde anlatılan olaylarda Hz. Muhammed'in bizzat tecrübe ettiği bu olağanüstü olayın mahiyeti üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. İsrâ ve Miraç konusunda kelam ve hadis âlimlerinin birçoğu, olayın bedenen mi yoksa ruhen mi gerçekleştiğini tartışmışlardır. Kimileri Hz. Peygamber'in bedenen, kimileri ruhen kimileri hem bedenen ve hem de ruhen miraca çıktığını belirtirken kimileri ise miracın bir rüya gibi gerçekleştiğini ifade etmiştir.[10] Ancak sahabe döneminden itibaren devam eden bu tartışmalar neticesinde Miraç hâdisesinin mahiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.[11]

Miraç hâdisesi, İslâm düşüncesinde farklı şekillerde yorumlandığı gibi Alevî geleneğinde de farklı yorumlanmıştır. Anadolu coğrafyasının tarihi arka planına bakıldığında Alevîlik;[12]

---

[5] el-İsrâ 17/1

[6] Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Salât" 1, "Hacc" 76; nşr. Abdülmelik Mücâhid, (Riyad: Dâru's-selâm, 1419/1999); Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "İman" 262-263, nşr. Muhammed Fuâd Abdulbaki, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,1965), 5 Cilt

[7] Yavuz, "Miraç", 30/132.

[8] Yavuz, "Miraç", 30/132-133.

[9] Azimli, "İsrâ ve Miraç Olayı Üzerine Bazı Mülahazalar", 44.

[10] Azimli, "İsrâ ve Miraç Olayı Üzerine Bazı Mülahazalar", 55.

[11] Miraç olayının mahiyeti hakkında Bk. Cafer Karadaş, "İsrâ-Miraç Hâdisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği", *Kisbu İlahiyat Dergisi.* 1/1 (Haziran 2019), 62-64.

[12] Detaylı bilgi için bk. Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, (Ankara: Selçuk Yayınları 1996); Hasan Onat, "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi_[Prof. Dr. Irene Melikoff'un anısına]*, 1 (2009), 18-34; Sönmez Kutlu, "Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslâmiyât*, 6/3 (2003), 31-54. Cenksu Üçer, "Geleneksel Alevîlikte İbadet Telakkîleri", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu (28-30 Ekim 2005)*, 297-

tasavvufî yorumların meydana getirdiği akımlar ve bu akımların oluşturduğu ortak kültürün ürünüdür.[13] Anadolu coğrafyasında yaşayan söz konusu akımların hemen hepsi ortak kültüre sahip oldukları için birbirlerinden etkilenmeleri kaçınılmaz olmuştur. Ancak Alevîliğin geleneksel kurumlarından sayılan Ocakların zamanla geçmişteki etkisini kaybetmesiyle değişimi de söz konusudur. Şehirleşme, kitlesel eğitim, iletişim kanallarındaki çeşitlilik ile yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm nedeniyle Ocakların önemli işlevleri yeni kurumlar tarafından yerine getirilmeye çalışılmıştır.[14] Aynı zamanda Alevî gelenek, hem mitik hem de teolojik olarak Kırklar kavramı üzerine de inşa edilmiştir. Ayrıca Alevîlikte Hz. Ali, On İki İmam kültü, Hz. Hüseyin ya da Kerbelâ kültünün önemli bir yeri vardır. Alevî inancının sürekliliği, erkân kuralları ve köken olarak Kırklar ismine sahip gaip erenler grubuna dayanmıştır. Gaip erenler topluluğunun gerçekleştirdiği düşünülen ayinler ise Alevîliğinin tarihsel arka planını oluşturmaktadır. Kırklar ya da gaip erenler gibi Alevî geleneğin kurucuları, gerçekleştirilen ibadetlerin de kaynağı konumundadır. Alevî geleneğinin tasavvufî düşüncesi ve teolojik olarak arka planında Hz. Peygamber'in Miraç hâdisesi yer almaktadır.[15]

Alevî geleneğine göre Miraç'ta adı geçen Kırklar, kaynağını Hz. Ali'nin Pir'liğinden ve Hz. Muhammed ile gerçekleştirdikleri muhabbetten almıştır. Bu anlayışı alan ve yayanlar arasında başta Hoca Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) olmak üzere Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271), Şeyh Sâfî (ö. 735/1334) gibi ilk Türk tasavvuf ulularından oluşan Horasan Erenleri ve Rum (Anadolu) Erenleri yer almaktadır. Bu önemli şahsiyetlerden sonra Abdal Mûsâ (ö. 1390-1410), Kaygusuz Abdal (ö 848/1444), Pîr Sultan Abdal (ö. 1589/1590), Seyyid Ali Sultan (ö. 815/1412), Kul Himmet (ö ?), Şah Hatâyî (ö. 930/1524) ve Muhiddin Abdal (ö. 1529) gibi Türk kabilelerine kendi dillerinde bu inanışı aktaran ve aynı zamanda Türk edebiyatçısı olan bu veliler gelmektedir.[16]

Alevîliğin yazılı ve sözlü kaynaklarında Miraç tasavvuruna geçmeden önce Miraç hâdisesinde önemli bir yere sahip olan Kırklar kavramına veya Kırklar Cemi'ne kısaca değinmek gerekir. Miraç olayının devamında gerçekleşen mütenemmim bir kısım olan Kırklar, Hz. Muhammed'in Cebrâil tarafından miraca çıkarıldıktan sonra Kırklar'la karşılaşmasının ve Kırklar'la diyaloğunun anlatıldığı bir söylencedir.[17] Alevî geleneğinin temelini cem adı verilen toplantılar oluşturmaktadır. Cem kelimesi, Alevî geleneğinde topluca yapılan dini toplantı ve ibadet anlamına gelir. Cem ayinin kökeni ise Hz. Muhammed'in Miraç dönüşü yapılan Kırklar Cemi'ne dayandırılmaktadır. Kırklar Cemi anlatısı Alevîliğinin temel erkânlar bütünü olan cem ayininin hem tarihi hem de mitolojik kökeni durumundadır. Kırklar'ın cemi; Tanrı'nın varlık âlemindeki tecellisinde tek bir vücut olarak algılanan Kırklar'ın Hz. Ali'nin önderliğinde yaptığı

299; Ayhan Aslanoğlu, *Her Yönüyle Anadolu Alevîliği*: *İnanç, İbadet ve Halk İnanışları (Arguvan Örneği).* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022).

[13] Bu konuda Alevî gelenek ve tasavvuf boyutu hakkında yapılan bazı çalışmalar bk. Mehmet Saffet Sarıkaya, "Alevîlik-Bektaşîliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 82 (2017), 9-23; Sayın Dalkıran, "Alevî Kimliği ve Anadolu Alevîliği Üzerine Bir Deneme", *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-*,6/10 (2002), 95-118.

[14] Bu konuda geniş bilgi için bk. Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Alevî Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 63 (2012), 23-35; Ayrıca Alevî Ocakzâdelerin problemleri hakkında bk. Fevzi Rençber, "Alevî Ocakzâdelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/4 (Nisan 2013), 686-689.

[15] Eren Salkaya, *Sünnîlik, Şiîlik ve Alevîlikte Miraç Hâdisesi*, (Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 32-33.

[16] Derya Sümer, "Alevî-Bektaşî Miraç Söyleminden Cemin Simgesel Temsillerine Hakkk'ın Birliği Bilinci", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 57* (Aralık 2011), 64.

[17] Banu Mustan Dönmez, "Alevî Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin 'Şiir, Müzik, Dans' ile İlişkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/14 (Aralık 2010), 192.

toplantı, bu toplantının devamı konumundaki cem demek şeklinde tanımlanır.[18] Dolayısıyla Alevîlikte Kırklar Cemi, Hz. Peygamber'in Miraç dönüşü uğradığı kabul edilen Kırklar Meclisi anlatımına dayanmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed, Miraç gecesi veya Miraç'tan dönerken Kırklar Meclisi'ne uğramış, Kırklar'la tanışmış ve Hz. Ali sırrına ermiştir.[19] Ayrıca Kırklar Cemi, Hz. Muhammed'in, Miraç'ta yaptığı söylenilen toplu ibadet anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla Alevîlikte Kırklar Cemi, Miraç hâdisesinin ayrılmaz bir parçası, hatta Miracın asıl hedefidir. Bir bakıma Miraç hâdisesi, Hz. Peygamberin Kırklar sırrına nail olması için zuhur etmiştir, denilebilir. Buna bağlı olarak Kırklar, Alevîlikte olmazsa olmaz kavramlardan biri sayılmış, Kırklar Cemi'ni anlamak Alevîliği anlamakla nerdeyse eşdeğer hale gelmiştir. Miraç'ta Hz. Muhammed'in Kırklar ile birlikte cem icra ettiğine inanılan Alevîlikte bu cem erkânı, Alevîliğin teolojik temellerine önemli ölçüde kaynaklık etmektedir.[20] Kırklar söylencesinin, Alevîliğin merkezinde yer aldığı söylenebilir. Alevîlikte Kırklar Meclisi ve bu meclisin oluşturduğu Kırklar Cemi, Tanrı'yla arasındaki perdeyi kaldırmış, Onunla bir olmuş insanları ifade eden bir söylencedir.[21] Ayrıca Alevî kültüründe oluşturulan Miraç imgesi, Hz. Muhammed ruhen Hz. Ali ve Kırklar adıyla anılan insanların toplu muhabbetinde oluşmuştur.[22]

Kırk kavramı genellikle Alevîliğin tarihi arka planı ile bağlantılı olan Türk İslâm tasavvufunda çeşitli şahsiyetlerin eserlerinde de ele alınmıştır. XII. yüzyıldan itibaren özellikle Hoca Ahmed Yesevî ve birçok mutasavvıfın yazılı kaynaklarında Kırklar kavramına rastlanılmaktadır. Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet*'inde Kırklar kavramına oldukça fazla yer verdiği şu beyitlerle anlaşılmaktadır:

Üç yaşımda Kırklar gelip halimi sordu;

O nedenle altmış üçte girdim yere.[23]

Kırklar ile şarap içtim, yoldaş oldum;

İç ve dışım Hakk nuruyla doldu dostlar.[24]

Ayrıca Yesevî *Divân*'ında Hz. Ali'nin de Miraç'ta bulunduğunu gösteren şu beyte de yer vermiştir:

Dördüncüsü dost olan Hakk aslanı Ali'dir,

Hem Miraç'ta yar olan Hakk arslanı Ali'dir.[25]

Yûnus Emre'nin de eserlerinde Kırklar kavramını Miraç olayı ile ilişkilendirdiğini söylemek mümkündür. O, şiirlerinde Miraç hâdisesini doğrudan konu edindiği gibi Miraca yönelik kavram ve terimlere farklı şiirlerinde de yer vermiştir. Yunus Emre ve onun tasavvufî düşünce ekolü etkisinde kalan mutasavvıfların metinlerindeki temel doktrinlerinde dört kapı ve kırk makam anlayışına rastlanılmaktadır. Bu sufî geleneğini diğer düşünce ve akımlardan ayıran en önemli hususların başında nübüvvet ile velâyet ilişkisini Miraç gecesi ve Kırklar Meclisi

[18] Esat Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 4. Baskı, 2013), 15.
[19] Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı 2011) 261. Ayrıca bk. İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, (İstanbul: İsam Yayınları, 6. Baskı 2013), 180-182.
[20] Bu konuda detaylı bir anlatı için bk. Halil İbrahim Bulut-Harun Yıldız, *Alevîlik Bektaşîlik-Tarihi, Dini, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla,* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2021).
[21] Dönmez, "Alevî Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin 'Şiir, Müzik, Dans' ile İlişkisi", 194.
[22] Sümer, "Alevî-Bektaşî Miraç Söyleminden Cemin Simgesel Temsillerine Hakk'ın Birliği Bilinci", 64.
[23] Hoca Ahmet Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatcı, (Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016), 49.
[24] Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 56.
[25] Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, 128.

bağlamında yorumlayan dört kapı öğretisi merkezli anlayışı ve düşüncesinin geldiği görülür.[26]

Gökte Peygamber ile mi'râcı kılan benim
Ashab-ı suffa ile yalıncak kalan benim

Kırkından birisine çaldım idi neşteri
Kırkından kan akıdıp ibret gösteren benim.[27]

Yunus Emre'nin, *Divan*'ında kullandığı "Miraç", "Semah", "Kırklar" veya "Kırklar Meclisi" gibi kavram belli bir tasavvufî topluluğa ait Miraç anlatı geleneğinin esasını oluşturarak zamanla bir kült hâlini almıştır. "Kırklar Kültü" merkezli oluşan bu anlatı geleneği Alevî topluluklar tarafından benimsenmiş ve bu toplulukların tasavvuf anlayışı çerçevesinde sözlü ve yazılı olarak günümüze kadar intikal etmiştir.[28]

Âşık Paşa da *Garipnâme*'sinde Kırklar kavramını şu şekilde dile getirmiştir:

Kırkı şoldur kim göremez halk anı
Adı Kırklardur veli göster kanı.[29]

Pîr Sultan Abdal, birçok şiirinde Kırklar terimine dolayısıyla da miraç anlatısına yer vermiştir:

Çekilip Kırklar'a vardık
Niye geldin can dediler

Kırklar meydanı ganidir
Görenin kalbin eridir

Kırklar ile yedik içtik
Kaynayıp sohbette coştuk[30]

Bir başka şiirinde Pîr Sultan Abdal Miraç hâdisesini şu iki dörtlükle tasvir etmiştir:

Muhammed Miraç'ta davet gününde
Arslan hamle kıldı râhı önünde
Kim idi görünen arslan donunda
Var mı Hacı Bektâş-ı Velî'den gayrı

Muhammed Miraç'tan indiği demdir
Kırkların sürdüğü Sema'da cemdir
Zühre yıldızını doğuran kimdir
Var mı Hacı Bektâş-ı Velî'den gayrı[31]

Hz. Muhammed, Miraç'tan dönerken Kırklar Meclisi'ne uğramış, onlarla tanışmıştır. Miraç'ta adı geçen Kırklar, kaynağını Hz. Muhammed ile gerçekleştirdikleri muhabbetten almıştır.

---

[26] Bülent Akın, "Ashâb'ı Suffa'dan Kırklar Meclisi'ne: Yunus Emre'de "Miraç" ve "Semâ/Semah", *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 9/27 (Aralık 2021), 101.
[27] Abdulbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 127.
[28] Akın, "Ashâb'ı Suffa'dan Kırklar Meclisi'ne: Yunus Emre'de "Miraç" ve "Semâ/Semah", 101-102.
[29] Âşık Paşa, *Garibnâme,* çev. Bedri Noyan, (Ankara: Ardıç Yayınları, 1998), 251.
[30] Ahmet Özdemir, *Pîr Sultan Abdal,* (İstanbul: Sivas Platformu, 2010), 149-150.
[31] Özdemir, Pîr Sultan Abdal, 194.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu anlayış Alevîliğin tarihi arka planı ile bağlantısı olan Türk İslâm tasavvufunda çeşitli şahsiyetlerin eserlerinde ele alınmıştır. Hz. Muhammed ile Kırklar arasındaki karşılıklı konuşma; Hz. Muhammed'in bilgiyle yıkanması, yıkanarak eğitilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Kırklar ile ilgili bilgiler genellikle söylencelere dayanmaktadır. Söylencelerde mekân ve anlatım teknikleri birbirlerinden farklılık arz ettiğinden neredeyse tamamında öz aynıdır. Kırkların kimler olduğu hususunda da bir birliktelik bulunmamaktadır. Ancak daha çok gönüllerin giydirip kuşattığı, kurtarıcı kimlikler şeklinde yorumlanmıştır.[32]

1. Alevî Geleneğinin Yazılı ve Sözlü Kaynaklarında Miraç Tasavvuru

1. 1. Alevîliğin Yazılı Kaynaklarında Miraç Tasavvuru

Alevî geleneğinin yazılı kaynakları genellikle XV., XVI. ve XVII. yüzyılda kaleme alınmış ve temel kaynak niteliği taşımıştır. Alevî edebiyatında Dedelerin ellerinde veya bazı yazma kütüphanelerinde bulunduğu bilinen bu kaynaklar; âdâb ve erkâna ait bir kaynak olan *Buyruklar, Fütüvvetnâmeler*, *Menâkıbnâmeler*, *Câvidânnâme*, *Fazîletnâme*, *Âdâb ve Erkânnâmeler*, *Hüsniye*, *Kumru*, *Makâlât*, *Kitab-ı Cebbâr Kulu* ve *Hutbetü'l-Beyân* gibi eserler ile cönk, deyiş ve nefeslerden oluşmaktadır.[33] Çalışmamızda bu kaynaklar arasında Miraç konusuna yer veren *Buyruklar*, *Erkânnâmeler*, *Velâyetnâmeler* veya *Menâkıpnâmeler* ele alınmıştır.

1. 1. 1. Buyruklarda Miraç Tasavvuru

Alevî geleneğinde çok önemli bir yeri olan ve Alevîliğin kurucu metinleri olarak görülen Buyruk[34] adıyla yayımlanan eserler; Menâkıb, Menâkıbnâme, Fütüvvetnâme, Menâkıb-ı Evliya, İmam Ca'fer Buyruğu, Şeyh Sâfî Buyruğu gibi değişik isimlerle anılmışlardır. Alevî toplumlarda diğer kaynaklara göre daha çok ön plana çıkan Buyruklar; Alevîlikle ilgili inançların kurallar bütünü ve davranış biçimlerini İsnâaşeriyye'nin altıncı imamı Ca'fer es-Sâdık'a (ö. 148/765) dayandırarak anlatan *Erkânnâme*'lere verilen genel bir isimdir. Ayrıca Kızılbaş geleneğine ait olan ve Kızılbaşlar tarafından yaygın şekilde okunan Buyruklar, geleneğin en temel başvuru kitapları konumundadır. Bu yüzden Alevîlikte temel kaynak olarak kabul edilen eserlerin Alevî-Bektaşî tarihinde önemi bir yeri vardır.[35]

Aynı zamanda Buyruk adıyla meşhur olan eserler, Ocaklar arasında farklı bir şekilde kabul görmektedir. Bir Alevî Ocağın kabul ettiği âdâb ve erkân kitabını başka bir Alevî ocağı kabul etmeyebilmektedir.[36] Diğer taraftan Buyrukların kökeni konusunda nerede, ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktığına dair tam bir malumat bulunmasa da[37] yapılan araştırmalar Buyrukların Safevîler döneminde ortaya çıkmış olduğunu göstermektedir. Safevîler döneminde yazılan Buyruklarda köken olarak Hz. Peygamber vefat etmeden önce bütün sorumlulukları Hz. Ali'ye bıraktığına dair bilgiler bulunmaktadır.[38] Ayrıca Buyruklar XVI. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlamıştır. Buyrukların kaynağı Hoca Ahmet Yesevî'nin *Hikmet*'leri, Yûsuf Hâs Hâcib'in (ö. 1077) *Kutadgu Bilig*'i, Yûnus Emre'nin (ö. 720/1320) şiirleri ve ilahileri,

[32] Korkmaz, Yorumlu İmam Ca'fer Buyruğu, 22-23.
[33] Harun Yıldız, "Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâşî Velî Araştırma Dergisi* 9/30 (2004), 326; Doğan Kaplan, "Alevîliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine", *Uluslararası Bektâşîlik ve Alevîlik Sempozyumu,* (28-30 Ekim 2005), 233.
[34] Kaplan, "Alevîliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine", 246.
[35] Yıldız, "Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış", 328.
[36] Cenksu Üçer, "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine", *Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, 8-9 Kasım 2014*, (2016), 392-393.
[37] Kaplan, Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik, 99.
[38] Kaplan, Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik, 103.

Fütüvvetnâmeler ile Hacı Bektâş-i Velî'nin *Makalât* adlı gibi eserlere dayanmaktadır.[39]

Alevîler, Hz. Muhammed'in bedenen Miraca çıkışını kabul ederek bunu kendilerine özgü menkıbevî bir anlatımla dile getirmektedirler. Buyruk kitaplarının geneline göre Alevî geleneğinde Miraç olayının anlatılışı bazı farklılıklarla birlikte özetle şu şekildedir:

Hz. Muhammed Miraç yolculuğunda semaya doğru yükselirken karşısına ansızın bir aslan çıkar. Aslanın kükremesiyle Hz. Muhammed korkar ve tam o esnada 'Ey Muhammed! Yüzüğünü aslanın ağzına ver!' diye bir ses işitir. Hz. Muhammed yüzüğünü aslanın ağzına verir ve aslan sakinleşir. Yoluna kaldığı yerden devam eden Hz. Muhammed göğün en yüksek katına (Sidretü'l Müntehâ) ulaşır. Burada Tanrı'nın yüzünü görür ve sessizce doksan bin sır söyleşir. Bunlardan otuz bini şeriat olarak inananlara iner, kalan altmış bini ise sır olur ve Hz. Ali'de kalır. Miraç dönüşünde ise içerisinde sesler gelen bir kubbe görür. Kapıyı çalar ve erenlerin güzel yüzünü göreyim! der. Sen kimsin? diye bir ses geldiğinde Hz. Peygamber; 'Yoktan yaratılmış bir yoksulun oğluyum. Sizi görmeye geldim' deyince 'Merhaba. Hoş geldin, uğur getirdin. Gelişin hayırlı olsun' diyerek Hz. Muhammed'i içeri alırlar. Hz. Peygamber içeride otuz dokuz canın oturduğunu görür. Oturanlara bakınca yirmi ikisinin erkek, on yedisinin ise kadın olduğunu fark eder. İçerdekilerin hepsi ayağa kalkar ve ona yer gösterirler. Hz. Peygamber, farkında olmadan Hz. Ali'nin yanına oturur. Hz. Peygamber; 'Siz kimsiniz? Sizlere kimler derler?' diye sorunca; 'Biz Kırklarız, bizim ulumuz da uludur küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız bir, birimiz kırktır' cevabını alır. Hz. Muhammed de 'Ama biriniz eksiktir' diye sorunca Kırklar; 'Eksik olanımız Selman'dır, taşraya çıktı ama onu aramızda bil.' derler. Hz. Peygamber, Kırklar'dan bunu ispatlamalarını ister. O an Hz. Ali kolunu uzatır ve Kırklar'dan biri destur çekerek Hz. Ali'nin koluna bir kesik atar ve kolu kanlar içinde kalır. Bu sırada diğer otuz dokuz canın tamamının kolundan kan akmaya başlar. Bir damla kan da pencereden gelip meydana dökülür. Bu kan Selman'ın kanıdır. Bunun ardından Kırklar'dan biri Hz. Ali'nin kolunu sarar ve kan kesilir. O an diğer tüm Kırklar'ın da kanı durur. Bu sırada devşirmeden dönen Selman'ın "Hu, Hu!" deyip içeri girmesi ile Kırklar tamam olur.

Selmân-ı Fârisî getirdiği üzüm tanesini Hz. Muhammed'e sunarak aralarında paylaştırmasını ister. Hz. Muhammed; bir tane üzümü kırk kişiye nasıl paylaştırayım diye düşünürken tam bu esnada Cebrâil, cennetten bir nur tabak getirir ve onu Peygambere verir. Peygamber de tabağa bir damla su koyarak elleri ile üzüm tanesini ezerek şerbet eyler ve Kırklar'a paylaştırıp içirir. Kırklar'ın tümü mest olur. Birden ayağa kalkıp 'Ya Allah' diyerek semaha dururlar. Hz. Muhammed de Kırklar'la birlikte semaha girer. Semah esnasında Hz. Muhammed'in başından mübarek imamesi düşer. Kırklar imameyi alıp kırk parça ederler. Kırklar her bir parçayı alarak kendilerine bağlayıp kuşanırlar. Semahtan sonra Hz. Muhammed, pirlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar da 'Hakikat Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve Rehberimiz Cebrâil aleyhisselamdır.' derler. Bu yanıt üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin Kırklar Meclisi'nde olduğunu anlar ve Hz. Ali, Hz. Muhammed'e doğru yönelir. Hz. Ali'nin kendisine yaklaştığını fark eden Hz. Muhammed, ona yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammed'e katılır, saygıyla eğilip ona yol açarlar. Bu sırada Hz. Peygamber Hz. Ali'nin parmağında miraca çıkarken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür.[40]

Başka bir rivayete göre ise Hz. Muhammed, Kırklar'ın ceminden çıktıktan sonra evine dönmüş ve yanına gelen sahâbîlerin bazı sorularına cevap vermiştir. Burada Hz. Peygamber,

[39] Sönmez Kutlu, Alevîlik-Bektâşîlik Yazıları, Alevîliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Sâfî, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 160-161.

[40] Korkmaz, *Yorumlu İmam Ca'fer Buyruğu*, 15; Sefer Aytekin, *Buyruk*, (Ankara: Emek Yayınevi, 1958), 7-10; Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996), 247-249.

Hakk'ın sırrının hakikat olduğunu, hakikati de dil ile ikrar kalp ile tasdik ederek inanıp iman etmek, önce özünü sonra toplumu sevmek ve kendini bir Pir'e teslim edip onun sözlerine uymak şeklinde açıklar. Bu esnada Cebrâil Hz. Peygambere gelerek; 'Ey Muhammed, Tanrı Ali'yi vasiyet etmeni buyurdu' hatırlatmasını yapar. Bunun üzerine Hz. Muhammed, deve palanından yapılmış bir minberin üzerine çıkar ve bir hutbe okur. Hutbeden sonra; 'Ey insanlar, hakikat Şah-ı Merdan Ali hakkında geldi. Gelin Ali'ye irâdet getirin' şeklinde buyurur ve ardından Hz. Ali'nin sağ elini tutar, minbere çıkar, bağrına basar, ikisi bir gömleğe girer ve aynı gömleğin içerisinde tek vücut olurlar. Bu durumda iken Hz. Muhammed Hz. Ali'ye şu hadisi söyler: 'Senin kanın benim kanım, senin etin benim etim; senin vücudun benim vücudum, senin ruhun benim ruhum, senin canın benim canımdır.' Minberden inen Hz. Muhammed, kutsal kuşağını seccadenin üzerine bırakır ve 'Bu kuşak, Miraç gecesi, Cebrâil'in bana bağladığı kuşaktır. Ben de senin beline bağlıyorum' der ve kuşağı Hz. Ali'nin beline bağlar. Üç düğüm attıktan sonra; 'Lâ ilâhe illallah Muhammeden Resulullah Aliyyen Veliyyullah!' der.[41]

Başka bir *Buyrukta* ise Hz. Muhammed'in Miraç gecesi Cebrâil tarafından kendi beline bağlanan kuşağı Hz. Ali'nin beline bağladığı ve akabinde şöyle söylediği belirtilir: 'Biz Ali ile aynı nurdanız. Ben ilim şehriyim. Ali ise o şehrin kapısıdır. Ali dünya ahiret kardeşimdir. Ali ile aynı etten, aynı tendeniz. Zahirimiz, batınımız birdir. Ben kimin velisi isem, Ali de onun velisidir.'[42]

Buyruklarda anlatılan Miraç olayında Hz. Muhammed'in Kırklar Cemi'nde Selman'ın veya bazı anlatımlara göre kendisinin ezdiği üzüm suyunu içtikten sonra, vecde gelip Kırklar ile birlikte semaha kalktığı belirtilmektedir.[43]

Yukarıdaki anlatılardan hareketle, Alevî geleneğinde çok önemli bir yeri olan *İmam Ca'fer Buyruğu* ve *Şeyh Sâfî Buyruğu*'nda olduğu gibi diğer Buyruk nüshalarında Miraç olayı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Alevîlîğin bir tür tasavvufî, ahlakî, akaid ve ilmihal kitabı konumunda olan bu Buyruklarda Kırklar'ın Semahı, Kırklar'ın Cemi ve Kırklar'ın Sohbeti gibi kavramlarla Miraç konusu işlenmiştir. Alevî geleneğinde Miraç ve Kırklar Cemi anlatısı başta *Ca'fer es-Sâdık'ın Buyruğu* olmak üzere birçok Alevî ozan tarafından yazılan eserlerde mitolojik bir anlatımla detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Ancak bu mitolojik anlatım Şiî ve Sünnî kaynaklarda, Hz. Ali ve oğullarından gelen rivayetlerde yer almamaktadır.[44] Buyruklarda masalımsı bir şekilde anlatılan Miraç hâdisesi, Alevî geleneğinin aslını ve cem ayinlerinin de temelini oluşturduğu gibi Kırklar Semahı'nı canlandırmakta ve yaşatmaktadır. Bunun için cem törenlerinde Kırklar Semahı'na daha fazla önem verilmektedir.

1. 1. 2. Erkânnâmelerde Miraç Tasavvuru

Erkânnâme kavramını; Bektaşîliğin inanç ve ibadetleri yanında cem törenlerinin kural ve anlayışının anlatıldığı, aynı zamanda doğum, ölüm, evlenme gibi toplumsal olaylar sırasında, tarikat müntesiplerinin tarikata kabul edilerek dervişlik, babalık, halife babalık, dede babalık gibi görevlere getirilmesinde bireyin davranışlarına yön veren metinler şeklinde tanımlamak mümkündür.[45] Bektaşî *Erkânnâmeleri* ise; Bektaşîliğin sosyal düzenini sağlayan ilkeler ve

[41] Korkmaz, Yorumlu İmam Ca'fer Buyruğu, 24-27.
[42] Fuat Bozkurt, *Hakerenler-Buyruk*, (İstanbul: Kaynak Yayınları 2015), 240.
[43] Sefer Aytekin, *Buyruk*, 7-8.
[44] Fığlalı, Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik, 248-249.
[45] Özlem Özdemir-Ali Rıza Özdemir, "Babagân Bektaşîliğinin Kolektif Belleği: Erkânnâmeler ve Türkiye'deki Neşri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 15/37 (2022), 75.

mensuplarının yaşam şeklini belirleyen uygulamalar hakkında bilgi veren kaynaklardır.[46] *Erkânnâmelerin* kaynağı tek bir eser olmayıp ilk ikisi âyetler ve Hz. Muhammed'in hadisleridir. Kur'ân'da çok sayıda âyet *Erkânnâmelerde* geçmektedir. Yazarı belli olmayan ancak tarikat mensupları tarafından kaleme alınan *Erkânnâmelerde* Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile ilgili sözleri ve birtakım ahlaki buyrukları yer almaktadır. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerim'i ve hadis kitaplarını *Erkânnâmelerin* kaynakları arasında saymak gerekir. Bu kaynakların dışında *Velâyetnâmeler* özellikle *Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi* ve *Makâlât* adlı eseri *Erkânnâmelerin* kaynakları arasındadır.[47] Ayrıca *Erkânnâmelerde* dervişin bilmesi gereken belirli bilgilerin yer aldığı soru-cevap fasılları, Kırklar Cemi anlatısı, musahiplik, kuşanma, hırka gibi unsurlar *Fütüvvetnâmelerden* Bektaşî erkânına geçen motifler arasında yer almaktadır.[48] *Erkânnâmeler,* Hacı Bektaş-ı Velî'den sonra Bektaşîliğin ikinci piri, kurucusu ve kurumlaştırıcısı olarak Balım Sultan (ö. 922/1516) kabul edildiğinden Buyruklar gibi 16. yüzyıl ve sonrası dönemde ortaya çıkmıştır.[49]

Erkânnâmelerin içeriğinde işlenen konuların tamamına yakını soru-cevap şeklinde olup tasavvuf erbabı tarafından değerlendirilmiştir. Kırklar bahsi ise karşılıklı soru cevap yöntemiyle çeşitli meseleler başlığı altında ele alınmıştır. *Erkânnâme'*de verilen bilgilere göre tarikat ehlini bilgilendirmek amacıyla mürşid, halife, pirler, gaziler ve talipler sohbet ederlerken Mürşid-i Kamil'e; Padişah'ın cemaatinde niyaz nasıl olur? Kısmet nedir ve nasıl olmalıdır? şeklinde soru sorulur. Mürşid-i Kâmil ise şu şekilde cevap verir: "Kırk kişinin bulunduğu cemaate kırk elma gelse, her birine bir elma verilmelidir. Eğer yirmi elma gelirse iki kişiye bir elma verilmelidir. Çünkü yol içinde büyük, küçük olmaz."[50] Ayrıca Bektaşî geleneğine ait olduğu çağrısını uyandıran söz konusu *Erkânnâmelerin* bir Bektaşî *Erkânnâme*'sinden daha çok Erdebil Sufiyân/Kızılbaş Süreğine ait âdâb ve erkân kitaplarından biri olduğu belirtilmiştir.[51]

Erkânnâme'de: 'Hz. Peygamber'in Miraç gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç veya makam' diye açıklanan sidretü'l-müntehâ terkibi geçmektedir. Yaygın olan kanaate göre Hz. Peygamber Miraç gecesi sidretü'l-müntehânın yanında aslî sûretiyle Cebrâil'i görmüştür. Sidretü'l-müntehâyı bürüyen şey ise Allah'ın nuru, melekler veya bilinmeyen başka şeyler olduğu nakledilmektedir.[52] *Erkânnâme*'de Miraç hâdisesine örnek olarak gösterilebilecek bu tabir talip, mürebbiye nasıl hizmet etmelidir? sorusuna Hz. Peygamber'in miracı örnek gösterilerek verilen cevapta görülmektedir. *Erkânnâme*'de bu soruya verilen cevapta; bir kimsenin mürebbisi veya şeyhi olmadığı zaman o kimsenin şeyhinin şeytan olacağı, delil olmadan yola gidilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'in Miraç olayını anlatırken; 'Cebrâil olmasaydı ben sidretü'l-muntehâyı kande bulaydım' sözü nakledilmiştir. Ayrıca *Erkânnâme*'de rehbersiz yola gidilemeyeceğinden hareketle talip ile mürebbi ilişkisi örnek gösterilerek Hz. Peygamber'in;

[46] Ömer Faruk Teber, "Bektaşî Dervişinin Yol Haritası: Bektaşî Erkânnâmeleri", *Doğumunun 800. Yıldönümünde Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri,* ed. Filiz Kılıç, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 2009), 362.

[47] Özlem Özdemir-Ali Rıza Özdemir, "Babagân Bektaşîliğinin Kolektif Belleği: Erkânnâmeler ve Türkiye'deki Neşri", 77-78.

[48] Özlem Özdemir-Ali Rıza Özdemir, "Babagân Bektaşîliğinin Kolektif Belleği: Erkânnâmeler ve Türkiye'deki Neşri", 79.

[49] Teber, "Bektaşî Dervişinin Yol Haritası: Bektaşî Erkânnâmeleri", *Doğumunun 800. Yıldönümünde Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri,* 364.

[50] Doğan Kaplan, *Alevî-Bektaşî Klasikleri Erkânnâme-I*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2007), 70.

[51] Bk. Cenksu Üçer-Şule Sezer, "'Erkânnâme-I' Adıyla Yayımlanan 'Tasavvuf Risâlesi' Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Muhammed Tasavvuru", *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 17 (2023), 46.

[52] Süleyman Uludağ, "Sidretü'l-Müntehâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/151.

'Cebrâil olmasaydı ben sidretü'l-muntehâya gidemezdim' sözü aktarılmıştır.[53]

Erkânnâme'de Kırklar kavramı, dolayısıyla Hz. Peygamber'in Miraç hâdisesi İmam Ca'fer es-Sâdık'ın Hz. Ali ile talip ve mürebbi hakkında geçen konuşması arasında da geçmektedir. Önce talip hakkında bilgiler veren Ca'fer es-Sâdık, mürebbiden ve musahipten düşen talibin halifenin gönlünden de düşeceğini, halifenin gönlünden düşenin de Şah'ın gönlünden düşeceğini, Şah'ın gönlünden düşenin ise huzurdan düşeceğini söyleyerek 'Şimdi üç sünnet, yedi farz, kırk makam, üç yüz altmış menzil üzerinde olmayana talip götürülmez' ifadesini kullanmıştır.[54]

Erkânnâme'de Kırklar bahsi, Şeyh Sâfî ile Şeyh Sadreddîn (ö. 794/1392) kendi aralarında yol talipleri hakkında soru cevaplı konuşmalarda geçmektedir. Şeyh Sadreddîn, yol talipleri kimlerdir ve yola talip olanlar ne yapmalıdırlar? şeklinde bir soru sormuştur. Şeyh Safi ise bu soruya; 'Gözlem yapıp birbirlerinin yüzlerine baksınlar. Taliplerin üçü bir araya gelse içlerinden bir tanesi evliyadır. Taliplerin yedisi bir araya gelse sıdk-ı evliyadır. Taliplerin kırkı bir araya gelse Kırklar makamıdır. O zaman tecella-i zat ortaya çıkar'[55] şeklinde cevap vermesini *Erkânnâme*'de geçen Miraç hâdisesine örnek olarak göstermek mümkündür.

1. 1. 3. Velâyetnâmeler/Menâkıpnâmelerde Miraç Tasavvuru

Menâkıpnâme yerine de kullanılan Velâyetnâme veya Vilâyetnâme, tanınmış kişilerin, tarikat önderlerinin ya da velîlerin yaşamlarını, üstün özelliklerini, hikmetli sözlerini ve kerametlerini anlatmak amacıyla yazılmış Türk edebiyatının edebî türü eserlerine denir. Terim olarak *Velâyetnâmeleri*; velî kulların üstün özelliklerini, hikmetli sözlerini ve kerametlerini anlatmak amacıyla yazılmış eserler olarak tanımlamak mümkündür. Olağanüstü olayları ve dikkat çeken hâdiseleri anlatması nedeniyle insanların ilgisini ve dikkatini çeken *Velâyetnâmeler*, önce sözlü gelenek içerisinde ortaya çıkmış, daha sonra yazılı eserler haline dönmüştür. 15. yüzyıldan itibaren yazılan bu tür kaynaklar arasında *Velâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*, *Velâyetnâme-i Abdal Musa, Velâyetnâme-i Hacım Sultan*, *Velâyetnâme-i Otman Baba*, *Menâkıbnâm-i Dediği Sultan* ve *Velâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan* gibi Velâyetnâmeler yer almaktadır.[56]

Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâme'si, Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatı, erkânı, kerametleri ve müritleri tarafından bir araya getirilmiş menkıbelerden oluşmaktadır. Onun *Velâyetnâme*'sinde Kırklar makamı, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Kırklar'a dâhil olması, Miraç ve tarikat anlayışı içerisinde geçtiği zümreler şu şekilde nakledilmiştir:

Çü Kırklar zümresine oldu dâhil
Edip hizmet muradın kıldı hâsıl
Edip Kırklar ile kırk gün itmam
Alıp hüsn-i nazar ol nik-fercam[57]
Nazar saldık da arşa şâh-ı Miraç
Görür arş ayağında bir aceb tâc[58]
Fenâ fi'llah tarikidir bu minhâc

[53] Kaplan, Alevî-Bektaşî Klasikleri Erkânnâme-I, 117.
[54] Kaplan, Alevî-Bektaşî Klasikleri Erkânnâme-I, 206-209.
[55] Kaplan, Alevî-Bektaşî Klasikleri Erkânnâme-I, 46.
[56] Sedat Kardaş, *Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 11-12.
[57] Kardaş, *Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi*, 75.
[58] Kardaş, Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi, 147.

Maşallah seyridir bu seyr-i mirac[59]

Hacı Bektâş-ı Velî *Velâyetnâme*'sinde Sarı Saltuk anlatısının geçtiği yerde Kırk Abdal kavramı da geçmektedir. Sarı Saltuk (ö. 697/1297-98) hikâyesinde kırk abdal kavramı şu şekilde anlatılmıştır: "Hünkâr'ın tekkesindeki çiftlikte iki öküz vardı. Eçek ismindeki çiftçi, bu iki öküze öylesine hizmet ederdi ki dille tarif edilemez. Yerlerini o kadar yumuşak bir hale getirirdi ki kendisi soyunur, çırılçıplak yuvarlanır, bir yanma bir şey batarsa onu bulur, atardı. Yemlerini fazla verirdi. Günün birinde, çift sürerken kızdı, öküzün birini üvendireyle dürttü, gövdesini kanattı. Öküz, Tanrı kudretiyle dile gelip Eçek dedi, evvelce hizmetimde kusur bulmazdın, beni hoş tutardın, bana hizmet ederdin. Şimdi kocaldım, gücüm kuvvetim kalmadı, beni üvendireyle dürttün, kanattın. Yarın sabah Sarı Saltuk, kırk abdalla gelir, beni kurban eder. Eçek, bu sözleri duyunca geldi, çelebilere anlattı."[60]

Hacım Sultan *Menâkıbnâme*'sinde, Hacım Sultan'ın faaliyetleri anlatılırken kendisine bağladığı kırk dervişten bahsetmektedir. Hacı Bektâs-ı Velî ile birlikte Anadolu'ya geldiklerinde ilk olarak buradaki erenlere kendilerini kabul ettiren Hacım Sultan, Türk ve Müslüman ahali arasında tek başına faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetleri sırasında Karahisar'daki bir kişi onu şeyhi olarak kabul etmiştir. O, bazı yörükleri ve derviş gruplarını kendisine bağlayarak halifeliğini ilan etmiştir. Bu dervişler arasında Horasan'dan gelen Kara Baba'nın kırk dervişi de bulunmaktadır.[61]

Velâyetnâmelerde Miraç konusunu ele alan bir diğer kaynak ise *Menâkıbnâme-i Dediği Sultan'*dır. Bu *Menâkıbnâme*'de Hz. Peygamber'in Miraç hâdisesini Kırklar'la bağdaştırarak gaip erenler ve Kırklar Cemi bağlamında şu sözlerle ele alındığı görülmektedir:

Doksan bin tabakat erenleri
Yediler Kırklar cümle yarenleri
Sultan gelip türbeyi tavaf kılar
Üçler yediler Kırklar cem olur.[62]

Seyyid Ali Sultan'ın (ö. 815/ 1412) *Velâyetnâme*'sine bakıldığında yine Miraç olayının Kırklar'la bağdaştırıldığı görülmektedir. *Velâyetnâme*'sinde konumuzla ilgili özetle şu olay aktarılmaktadır: Yıldırım Han, Rumeli'nin fethinde birçok tedbir almasına rağmen istediği sonuca kavuşamayınca Allah'tan yardım istedi ve mana âleminde Peygamberimizin işaretiyle kırk erenlerin geleceği ve onların tedbirleriyle Rumeli'nin fethedileceği belirtildi. Hz. Peygamber'in işareti ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin himmetini alan Kırklar, savaşta yardıma gelmiş ve onların desteğiyle Yıldırım Han zaferi kazanmış ve Kırklar'ı ödüllendirmiştir.[63] *Velâyetnâme*'nin bir başka yerinde ise Kırklar'la ilgili şu beyitlere yer verilmiştir.

Pir evinden aldığı irşâd ile
Ânlara hüküm eyledi dilşâd ile
Kırklar'a ruhsat verildi ol zaman,

[59] Kardaş, Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi, 510.
[60] Abdülbâki Gölpınarlı, *Menâkıb-ı Hacı Baktâş-ı Velî 'Vilâyetnâme'*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1958), 47.
[61] Salih Gülerler, *Hacım Sultan Menâkıpnâmesi Üzerine Bir İnceleme*, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2012), 197.
[62] Salkaya, Sünnîlik, Şiîlik ve Alevîlikte Miraç Hâdisesi, 52.
[63] Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), 163-164.

Azm-i mesken eylediler ân be ân[64]

Velâyetnâme-i Otman Baba'da (ö. 883/1478), Abdalların kendilerini Otman Baba'nın askerleri şeklinde üçler, yediler ve kırklar olarak isimlendirildikleri, bunların Abdâlân-ı Rûm olup şeytanın hilesi, vesvesesi ve riyâ gibi kötülüklerden âzâde edildiklerine inandıkları anlatılarak Kırklar kavramı Miraç ile ilişkilendirilmiştir.[65] Bunların dışında *Velâyetnâme*'nin birçok yerinde kırklar kavramına rastlamak mümkündür. *Velâyetnâme*'nin bazı beyitlerinde de Kırklar kavramının şu şekilde işlenmiştir:

Muhammed Ali kırklar serdarı

Kırklar huzurunda virdik ikrârı

Kıldık ziyaret Balım Hünkârı

Kırklar menzilinde olur dervişler[66]

Yukarıda da nakledildiği gibi Hacı Bektâş-ı Velî, Abdal Musa, Hacım Sultan, Otman Baba Dediği Sultan (ö. 550/1156) ve Seyyid Ali Sultan gibi Alevî-Bektaşî kültüründe belirli yerleri olan tarikat önderleri veya velîler gibi önemli şahsiyetlerin *Velâyetnâme* veya *Menâkıbnâme* türü eserlerinde Kırklar anlatısının yansımaları bulunmaktadır. Söz konusu şahsiyetlerin eserlerinde Kırklar makamı, Kırk Abdal, Kırk derviş, Kırklar menzili gibi Kırklar kavramına veya Kırklar'la ilgili anlatılara önemli ölçüde yer verildiği görülmüştür.

1. 2. Alevî Geleneğinin Sözlü Kaynaklarında Miraç Tasavvuru

Alevî geleneği, yazılı kaynaklarla birlikte önemli ölçüde sözlü kaynaklar vasıtasıyla da varlığını korumuş ve günümüze kadar devam etmiştir. Araştırmadaki Alevî geleneğinin sözlü kaynaklarından maksadımız miraçlamalar, semahlar, dem ve gülbanklardır.

1. 2. 1. Miraçlamalarda Miraç Tasavvuru

Alevî geleneği içerisinde miraçlama, Hz. Muhammed'in, Miraç dönüşünde Kırklar Meclisi'nde Hz. Ali ile buluşmasını yani Cebrâil'in Hz. Muhammed'i Miraç'taki yeşil kandile çıkarmasını konu edinen şiir ve müzik türüne denir. Duvaz İmamlarda olduğu gibi şiir ve müzik şekli olarak kalıplaşmış bir türdür. Yörelere ve ocaklara bağlı olarak farklı ezgi yapıları vardır. Kırklar söylencesinin ön aşaması olan miraçlamalar, Miraç eksenli mitik anlatıların şiire dönüşmüş şekilleridir ve Miraç olgusu betimlenir. Özellikle cem ayinlerinde okunan miraçlama türündeki şiirler yüzlerce yıldır varlığını devam ettirmiştir. Alevî gelenekte okunan bu manzumeler, daha çok sözlü kültür yoluyla günümüze kadar intikal etmiştir.[67] Bu açıdan bakıldığında miraçlamalar, Alevî gelenekte çok boyutlu bir kavram gibi görünmektedir. Bu kavram hem kutsal bir anlatıyı hem kutsal kılınmış bir erkânı, hem edebi bir türü hem de müziği içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca Miraç'la ilgili anlatılar kutsal bir anlatı özelliği olması nedeniyle Alevî gelenek içerisinde gerçek kabul edilmektedir.[68] Alevî topluluklara has bir edebi

[64] Yıldırım, Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi, 178.

[65] Yunus Yalçın, *Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi,* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 31.

[66] Yalçın, Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi, 318.

[67] Salih Turhan-Neşe Ayışıt, *Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü ve Semâhlar-I*, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019), 52; Muhammed Avşar, "Hamdullah Çelebi'nin Miraçlaması Merkezinde, Miraçlamaların Alevî ve Bektaşî Geleneğindeki Yeri: Tokat Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 110 (Haziran 2024), 86-87; Dönmez, "Alevî Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin 'Şiir, Müzik, Dans' ile İlişkisi", 197.

[68] Avşar, "Hamdullah Çelebi'nin Miraçlaması Merkezinde, Miraçlamaların Alevî ve Bektaşî Geleneğindeki Yeri: Tokat Örneği", 86-87.

tür olan miraçlamalar, halk edebiyatının şekil ve tür özelliklerini yansıtır. Aynı konuyu anlatan mi'râç-nâme, mi'râciye, mi'râcü'n-nebî, mi'râc-ı nebî türlerinden çok farklı olsa da bu türlerle yakından ilgilidir.[69]

Birçok Alevî şairinin manzum olarak dile getirdiği Miraç olgusunu ilk defa Şah İsmâil (ö. 930/1524) ele almış, böylece tasavvuf literatürdeki miraçname geleneği Şah İsmâil ile başlamıştır. Şah İsmâil'in farklı yerlerde belirttiği Miraç anlatısı Anadolu'daki Cemlerde dile getirilmiştir.[70] Dolayısıyla ilk miraçlama Alevî toplumlarında ve ocaklarında yaygın olarak kullanılan Şah İsmâil'in Şah Hatâyî mahlası ile yazdığı miraçlamadır. Anadolu'da Alevî ocakların cemlerinde genellikle Şah Hatâyî'nin miraçlamaları okunmaktadır. Bu miraçlamalar Anadolu'nun farklı yörelerinde değişik ağızlarla söylenmesi nedeniyle değişiklik gösterebilmektedir. Miraçlama konusunda Şah Hatâyî'ye ait olan Miraç hâdisesinin ve Kırklar söylencesinin anlatıldığı şiirin bazı dörtlükleri şu şekildedir:

Yakin bil ebced-u burhan Ali'dir
Beyan-ı tevhid-u Kur'ân Ali'dir
Muhammed Mi'raca vardığı gece
Kapuda gördüğü arslan Ali'dir
İçeru giruben kıldı mahabbet
Biri kırk kırkı bir eden Ali'dir
Acâyib remz icinde kaldı Ahmed
Bu remzi gösteren asan Ali'dir.[71]

Yine Şah Hatâyî'den başka bir miraçlama örneği şu dörtlüklerdir:

Kapıdan içeri vardu
Mü'minler selam verdi
Birine bir neşter vurdu
Kırkından kan aksın deyu
Kırkından da kan döküldü
Dürlü bedenler söküldü
Selman bir üzüm getürdü
Ez de Muhammed iç deyu.[72]

Buyruk kitapları arasında da miraçlamaları görmek mümkündür. Örneğin Ca'fer es-Sâdık'a atfen isimlendirilen Buyruk'ta miraçlama yer almaktadır. Söz konusu miraçlama Kırklar anlatısı üzerine yazılması ve Kırklar kültünün daha iyi anlaşılması adına ayrı bir önem arz etmektedir. Toplam yirmi beş dörtlükten oluşan miraçlamada iki dörtlük şu şekilde geçmektedir:

Geldi Cebrâil çağırdı

[69] Avşar, "Hamdullah Çelebi'nin Miraçlaması Merkezinde, Miraçlamaların Alevî ve Bektaşî Geleneğindeki Yeri: Tokat Örneği", 87.
[70] Mehmet Saffet Sarıkaya, "Şah Hatâyî'nin Şiirlerinde Bazı Dini-Tasavvufî İnanç Motifleri ve Anadolu Alevî Kültüründe Şah Hatayî'nin İzleri", *Alevî Araştırmaları Dergisi* 6 (Aralık 2013), 40.
[71] Sadeddin Nüzhet Ergun, *Hatâyî Divanı Şah İsmâil Safevî Edebî Hayatı ve Nefesleri,* (İstanbul: Maarif Kütüphanesi İkinci Baskı),168.
[72] Turhan-Ayışıt, Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü ve Semâhlar-I, 53.

Hak Muhammed Mustafa
Hak seni Mirac'a okur
Davete kadir Hüda'ya

Muhammed kapıyı açtı
Sual geldi ki sen kimsin
Cevap verdi Hakk kuluyum
Açıldı Kırklar kapısı.[73]

Kırklar ile semaha Dede Garkın Ocağı'nda Musa Kargın'a (ö. ?) ait hizmet defterinde Musahip Cemlerinde miraçlama okunduğu bildirilmektedir. Mesela Diyarbakır'da Musahip Kurbanı Cem'inde icra edilen miraçlamanın son iki dörtlüğünde semaha kalkılmakta ve miraçlamanın semah kısmı "çark" adı verilen hızlı tempoda icra edildiği aktarılmaktadır. Bu miraçlamadan kısa bir örnek:

Ben Ali'yi gördüm arşta durunca
Yerin göğün binasını kurunca
Ali'nin sırrına kimler yetiptir
Cebrâil'e bir çift sual sorunca

Muhammed Miraç'ta Burak'a bindi
Ol Burak ne idi ünü bilindi
Ay ile güneş de secdeye indi
Muhammed'le Ali dâra durunca[74]

Tokat'ta cem erkânı yürüten Dedelerin ve zâkirlerin icra ettiği Hamdullah Çelebi'nin (ö. 1836) çok uzun olan Hasreti adlı miraçlamasının iki dörtlüğü şu şekildedir:

Hak emretti Cebrâil'e
Habibim miraca gele
Önünde delili bile
Cebrâil eminullahı

Kırklar yolunu gözetti
Vardı Kırklar'ı bezmetti
Oturuben niyaz etti
Selman sundu keşküllahı.[75]

Yukarıdaki miraçlama örneklerinde de görüldüğü gibi Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğu ve bu yolculukta önüne aslanın çıkması, yüzüğünü aslana vermesi, Tanrı ile konuşması, cennetten

[73] Sevgi Öz, *Alevî İnancında Dualar-Gülbanklar ve Deyişler*, (Ankara: Yol Yayınları, 2011), 181-185; Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 121-125.

[74] Bülent Akın, *Diyarbakır Yöresi Alevî Ocakları: Tarih, İnanç ve Gelenek*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 319-320.

[75] Hamdullah Çelebi'nin Miraçlamasının tamamı için bk. İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi-III (17-18. Yüzyıl,* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 206-208; Bu Miraçlamanın Tokat'taki Alevî Dede'lerin ve zâkirlerin görüşleri doğrultusunda yorumlanması için bk. Avşar, "Hamdullah Çelebi'nin Miraçlaması Merkezinde, Miraçlamaların Alevî ve Bektaşî Geleneğindeki Yeri: Tokat Örneği", 90-102.

gelen yemeğin orada yenmesi, Miraç dönüşü Kırklar Meclisi'ne uğraması, üzümü ezip Kırklar'a dağıtması ve Kırklar'la beraber semah dönmesi anlatılmaktadır. Bu anlatılar Miraç olayının miraçlamalara yansımasının açık bir göstergesidir.

1. 2. 2. Semahlarda Miraç Tasavvuru

Cem ibadetinin bir parçası ve Alevî cem erkânının önemli bir uygulaması olan ve aynı zamanda kendine has ilahi sözler, ezgiler ve figürler içeren semah, saza ve zâkirin söylediği deyişlere uyarak yapılan dinî ritmik bir ibadettir. Cem ibadetindeki on iki hizmetten biri olan ve ilahî bir aşk olarak görülen semah, bir ibadet şekli olduğundan Alevîler tarafından kutsal sayılır. Kırklar söylencesinden türeyen semahlarda kadın ve erkek birlikte döndüğü gibi sadece kadınların veya sadece erkeklerin döndüğü semahlar da vardır.[76] Cemin asıl dayanağı, Hz. Muhammed'in Miraç dönüşü uğradığı Kırklar Meclisi'dir. Yani Alevîler, cem ayininde olduğu gibi semahın da kaynağının Hz. Muhammed'in Miraç'taki Kırklar Cemi'nden aldığına inanmaktadırlar. Yukarıda da belirtildiği üzere Alevî geleneğine göre Hz. Muhammed'in Miraç dönüşünde uğradığı Kırklar Meclisi'nde uygulanan cemin adı Kırklar Cemi'dir. Bu cemde dönülen semah da Kırklar Semahı olarak adlandırılır. Dolayısıyla cem evlerinde icra edilen bütün cemlerin ve Kırklar Cemi'nin teolojik olarak dayanağı Kırklar Semahı'dır ve bu cemler Miraç olayının da bir canlandırması özelliği taşır.[77]

Alevîliğin erkânında gerek cem âyini gerekse de merasimlerden sonra sohbet ve muhabbet toplantıları düzenlenmekte ve burada deyiş, mersiye, nefes, miraçlama ve düvâz imam gibi manzum türler bestelenmiş şekilleriyle icra edilmektedir. Bu tür âyinlerin sonunda ise semah yapılmakta ve semah esnasında gerek ritim gerekse melodik olarak uygun eserler okunmaktadır.[78]

Semah'ta önemli olan şey; cem törenine katılanlardan samimi duygularla icra edilmesinin istenmesidir. Dolayısıyla cem erkânına katılan Alevîlerin aşk ve büyük bir coşku ile semaha katılmaları kaçınılmazdır. Kırklar Semahı'nın bazı bölümleri sakin bazı bölümlerinin ise daha hızlı bir tempoda seyretmesi ceme katılanların coşku haline geçmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Burada Dedeler ön plana çıkmakta ve canların semah ibadetini gönülden yapmalarını desteklemek için sürekli "Hak için ola seyir için olmaya" gibi farklı dualar okumaktadırlar.[79]

Semah, yörelere ve ocaklara göre farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Uygulama biçimleri bakımından semahlar, içeri semahlar ve dışarı semahlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. En yaygın içeri semahı Kırklar Semahı, en yaygın dışarı semahı ise Gönüller Semahıdır. Birçok semah çeşitleri olmakla birlikte bölgesel semah çeşitleri arasında en meşhur ve en önemli semah ise Kırklar Semahı ile Turnalar Semahı'dır. Kırklar Semahı'nda aşağıdaki örnekte olduğu gibi genellikle içinde Kırklar ismi geçmektedir:

Çıktım Kırklar yaylasına
Çağırdım üçler aşkına
Yüzümü yerlere sürdüm

---

[76] Turhan-Ayışıt, *Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü ve Semâhlar-I*, 55; Gamze Coşkun, "Alevîlikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hâdisesi ve Kırklar Cemi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmalar Dergisi* 103 (Eylül 2022), 196; Ayrıca bk. Dönmez, "Alevî Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin 'Şiir, Müzik, Dans' ile İlişkisi", 197-198

[77] Coşkun, "Alevîlikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hâdisesi ve Kırklar Cemi", 191.

[78] Nuri Özcan, "Bektaşî Mûsikisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/371.

[79] Salkaya, Sünnîlik, Şiîlik ve Alevîlikte Miraç Hâdisesi, 82-83.

Yediler Kırklar aşkına

Şah Hatayî'm gel varalım
Dergahına yüz sürelim
Anlar dursun biz varalım

Yediler Kırklar aşkına[80]

Hatayî'nin semahlarda okunan Türkçe şiirlerinde Kırklar isminin geçtiği şu dörtlükleri örnek gösterilebilir:

Cümlesi de el çırpıben

Dediler ki Allah Allah

Muhammed bile girdi

Kırklar ile semaha.[81]

Kırklar biatına vardım

Gel otur hey can dediler

İzzet ile selam verdim

Gel işte meydan dediler.[82]

İstanbul'da yapılan cem törenlerinde yaygın olarak icra edilen ve Dertli Divani'nin seslendirdiği deyişin içerisinde yürütme bölümünde Kırklar ismi aşağıdaki gibi geçmektedir:

Kerbelâ çölünden sakin mi geldin

Ne yaman firgatti ötersin durnam

İmam Ali gatarına uyarsın

Kırklar'ın semahın tutarsın durnam

Kırklar senin ile biledir bile
Yediler hizmetin ola yıl ola
O Hızır Nebi de yardımcın ola
Güruhu naciye yetersen durnam[83]

Ankara Çubuk ve Balıkesir Bigadiç ilçeleri Köse Süleyman ocağına bağlı cem ayinlerinde icra edilen semahın bazı bölümlerinde Miraç hâdisesini hatırlatan Kırklar kavramı şu şekilde geçmektedir:

Kapıyı çaldı Kırkların birisi
Birisinden mest oldu cümle yarısı
Sarı Kaya derler Şahın korusu

Konalım İmam Hüseyin'in aşkına

Sarayın altından akıyor arklar
Kuruldu Semahlar dönüyor çarklar

[80] Turhan-Ayışıt, Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü ve Semâhlar-I, 71-73.
[81] Pınar Zeren, *Alevî Örgütlenmelerinin Çok Boyutlu Niteliğinin Müzik ve Semah Pratiklerine Yansıması: Ankara Örneği,* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 79.
[82] Özlem Ağrı, *Manisa Yöresindeki Tahtacı Semahlarının Edebî ve Müzikal Açıdan İncelenmesi*, (İstanbul: Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 42.
[83] Turhan-Ayışıt, Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü ve Semâhlar-I, 230-231; Salkaya, Sünnîlik, Şiîlik ve Alevîlikte Miraç Hâdisesi, 92.

Bir üzümü kırka böldü o Kırklar

Bölelim İmam Hüseyin'in aşkına[84]

Alevî geleneğinin sözlü kaynaklarından biri olan miraçlamalarda olduğu gibi Semahlarda da Kırklar söylencesine yer verilmiştir. Adını Miraç anlatısından alan Kırklar Semahı adında bir semah çeşidi bulunmaktadır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde Kırklar Semahı şeklinde uygulanan semahların büyük bölümünde Kırklar kavramı geçmektedir.

1. 2. 3. Gülbanklarda Miraç Tasavvuru

Gülbank kavramı; çeşitli tarikat toplantılarıyla dinî, askerî ve mülkî bazı törenlerde belli bir eda veya makamla, genellikle hep birlikte bir makamla yapılan dua şekli olarak tanımlanabilir. Alevî gelenekte ise gülbank, daha çok cem törenlerinin açılışı, kapanışı ve yürütülmesi sürecinde Dede'nin yüksek sesle Türkçe okuduğu birtakım özel dualara verilen bir isimdir. Gülbanklar, yapılacak işin hayırlı, uğurlu olması veya sağlık, esenlik, başarı dileğiyle ve kalıplaşmış bir ifade tarzıyla Allah'a yalvarıp yakarmayı dile getiren dua metinleridir. Gülbanklar düzenlenen cemin özelliğine ve Dede ocağına bağlı olarak bünyesinde bazı küçük farklılıklar barındırsa da genelde asılları aynıdır.[85] Alevî toplulukların ibadet pratiklerinin bir parçası olan bu dua metinlerinin sözlü kültür içerisinde birtakım işlevleri yerine getiriyor olmaları nedeniyle varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Gülbanklar, sadece kutsal soydan geldiğine inanılan Dedeler tarafından verilebilir. Dolayısıyla gülbankların Alevîliğin sözlü kültüründe önemli bir yeri vardır.

Gülbank okunduğu zaman dervişlerin bazı duruş pozisyonu vardır. Gülbank okuma esnasında dervişler niyaz durumuna geçerler. Yani ayaktakiler ayağını mühürler, ellerini niyaz vaziyetinde tutarlar. Oturanlar ise sağ ellerinin parmak uçlarını sol ellerinin parmak uçları üstüne koyacak şekilde yere değdirip üzerine secde eder ve gülbank sonuna kadar bu durumda kalırlar. Gülbank okuma sona erince de canlar "hû" sesiyle niyazdan kalkarlar. Bu esnada belli bir âhenk ile "Allah Allah" nidasıyla gülbanka eşlik ederler.[86]

Alevî geleneğinde birçok gülbank çeşidi bulunmaktadır. Cem mühürleme gülbankı, cem kapanış gülbankı, cem dağıla gülbankı, dârdan indirme gülbankı, cenaze erkânı gülbankı, nikâh erkânı gülbankı, kirvelik ve sünnet erkânı gülbankı ve sofra-lokma hizmeti gülbankı bunlardan bazılarıdır.

Cemin mühürlenmesi törenlerinde gülbank okunmaktadır. Cem erkânlarında hizmet erkânları dışında söylenen gülbanklar Dede tarafından icra edilmektedir. Cemin mühürlenmesi âyininde Dede tarafından kimsenin içeriye giremeyeceği ve içerden izinsiz dışarıya çıkamayacağı bildirilir. Ardından kapılar kapatılır ve herkesin edeb-erkân oturuşuna geçmesi ile Dede salavat getirir sonra Kırklar'ın da isminin geçtiği cem mühürleme gülbankını şu şekilde okur:

"…Kerbelâ'da şehit olanların kesik başları için! Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Kırklar'ın, On İki İmamların, On Dört Masum-u Pakların hakkı için! Dil bizden, nefes hünkâr-ı evliyadan ola! On İki İmamlar abası Murtaza Ali'den ola! Ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa'dan ola!

---

[84] Ergun, Hatâyî Divanı Şah İsmâil Safevî Edebî Hayatı ve Nefesleri, 45; Turhan-Ayışıt, Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü ve Semâhlar-I, 413; Salkaya, Sünnîlik, Şiîlik ve Alevîlikte Miraç Hâdisesi, 93.

[85] Cenksu Üçer-Rıza Sarı, "Dua, Gülbank ve Tercümanlar Üzerinden Alevî Nitelemeli Gelenek Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2020), 364; Mustafa Uzun, Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank", *İlam Araştırma Dergisi* 1/1 (1996), 71.

[86] Mustafa İsmet Uzun, "Gülbank", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/233.

Gerçeğe Hü!"[87]

Cem erkânının sona erdiğini bildiren, cem kapanış gülbankında:

"Bismişah Allah Allah, şu vakt-i saatlerimiz hayrola. Hayırlarımız fethola. Şerlerimiz defola. Hak, Muhammed, Ali cümlemizi Pençe-yi Aba'nın altından eksik etmeye. Cemimiz cem ola, cemimiz Kırklar'ın cemi ola. Dâr çekip didar görenin çektikleri dâr kazalarına belalarına karşı gele"[88]

Ayrıca *Buyruk*'ta cem dağılma gülbankında: "Oturan duran, koğsuz gaybetsiz evine varan, hazıran, gaiban, piran, civanan, üçler, beşler, yediler, kırklar kerem-i evliya. Allah eyvallah. Cümle gerçekler demine hü dost."

Alevîlerde, evlilik kurumunu dinî temeller üzerine oturtan nikâh erkânı gülbankında:

Üçlerin, Beşlerin, On İki İmamların, On Dört Masum-u Pakların, On Yedi Kemerbestlerin, Kırklar'ın hayır ve himmetleri üzerinizde ola! Nikâhınız hayırlı, Hak, Muhammed, Ali yardımcınız ola! Diliniz bu içtiğiniz şerbet gibi tatlı ola, bu şerbet Kırklar şerbeti ola! Yolunuz Ehl-i Beyt'in yolu ola! Allah eyvallah, gerçek erenler demine Hü!"[89]

Cenaze erkânı gülbankında:

"Bismişah ve âlâ milleti Resulillah. Hak, Muhammed, Ali Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, On İki İmamların, On Dört Masumu Pakların, On Yedi Kemerbestlerin, Kırklar'ın hürmet-i hakkı için bu canımızın kusurlarını, hatalarını affeyleye!"[90]

Sofra-lokma hizmeti gülbankında:

"Evvel niyazımız Allah'ın birliğine, Miraç'taki Muhammed'e oturduğumuz Muhammed Ali postuna Birlere, Üçlere, Beşlere, Yedilere Güzel On İki İmamlara, Kırklar'a Erenlerin zenginliğine, sefasına Hü ya Ali"[91]

Dârdan indirme erkânı gülbankında:

"Ya Rabbi, iki cihan serveri Muhammed Mustafa'nın ve İmam Aliyyel Murtaza'nın vardıkları mihracın ve vurundukları tacın ve ol mihraca giderken bindikleri burağın ve burağı getiren Cebrâil eminin ve ayağı altında kalkan maalah taşının ol Miraç'ta Hak ile vuslat olup merhaba eden dillerin ve söyleşilen doksan bin kelamın ve orda olan sohbetlerin ve orda dilenen dileklerin hacatların ve orda olan ibadetlerin ve orda kabul olan dualarının ve orda olan secdeyi temannaların ve ziyarete gelen melaikelerin ve feriştahların ve dahi Kırklar Meclisi'nde içilen engür şerbetinin ve onu getiren Selmân-ı Fârisi'nin ve orda dönülen Kırklar Semahı'nın ve Hz. Habib'in şemlesini kırk pare eden ve Kırklar'a tenevvül ettiklerinin ve ol hakkın divanında hazır olan ulu azim cemaatın hürmet-i hakkı için"[92]

Semah gülbankında ise semahtakiler saf olup dara durduklarında âşıklar; 'Hû diyelim Allah Allah' dedikten sonra Dede: 'Bismişah Allah Allah! Semahlar saf, günahlar af ola. Semahlar

[87] Didem Gülçin Erdem Kük, *Alevî-Bektaşî Gülbankları*, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 126-129.
[88] Erdem Kük, Alevî-Bektaşî Gülbankları, 137.
[89] Erdem Kük, Alevî-Bektaşî Gülbankları, 151.
[90] Erdem Kük, Alevî-Bektaşî Gülbankları, 156.
[91] Erdem Kük, Alevî-Bektaşî Gülbankları, 296.
[92] Erdem Kük, Alevî-Bektaşî Gülbankları, 396.

Kırklar Semahı ola. Hizmet gören canların hizmetleri kabul, muradları hâsıl ola'[93] şeklinde gülbank okur.

Alevî geleneğinde cem evlerinde yapılan cem ayinlerinde; cem mühürleme, dârdan indirme, cenaze erkânı, cem kapanış, nikâh erkânı, kirvelik ve sünnet erkânı ve sofra-lokma hizmeti gibi gülbanklar Dedeler tarafından okunmaktadır. Söz konusu örneği verilen gülbanklar ve diğer gülbank çeşitleri içerisinde Hz. Muhammed'in Miraç hâdisesinde kullanılan ya doğrudan Miraç ya da Miraç hâdisesinin karşılığı olan Kırklar, Kırklar Meclisi ve Kırklar Semahı gibi kavramlara yer verildiğini görüyoruz. Bu durum Alevîliğin önemli erkânlarından biri olan gülbanklarda Miraç olayına kendine özgün yaklaşımıyla önem verildiğini göstermektedir.

1. 2. 4. Demlerde Miraç Tasavvuru

Dem kavramı, Alevîler tarafından "dem, dolu, bâde" terimleriyle ifade edilmektedir. Alevîlikte dem kültünün temelleri Miraç merkezli anlatımlara dayanmaktadır. Alevî geleneğinde dem; öteki âleme yani bâtın âlemine geçişin anahtarı olarak görülmektedir. Söz konusu inanca göre ilk dem semadan gelen yeşil bir elin üzümü ezmesi ile olmuştur. Bu nedenle dem, Alevîlikte kutsal bir içecektir. Miraç'ta icra edilen Kırklar'ın ceminde dem vardı ve ilk dem de Hz. Muhammed'in elinden Kırklara dağıtılmıştır. Bu nedenle Alevîlerin ekseriyeti Kırklar Cemi'nde Hz. Muhammed'in ezip dağıttığı ve içenleri mest eden üzüm suyu niyetine dem alırlar. Ayrıca Alevîlikte dem; muhabbetin anahtarı, İmam Hüseyin'in gözyaşı, gönlün aynası, sır suyu ve ab-ı kevser şeklinde yorumlanır.[94]

Alevîlikte dem kültü, Miraç hâdisesinde geçen ve Buyruklarda anlatılan özetle şu hâdiseye dayanmaktadır: Miraç dönüşü Tanrı tarafından Hz. Peygamber'e torunları Hasan ile Hüseyin'e götürmesi için bir avuç üzüm verilir. Selman da oralarda dolaşmaktadır. Hz. Peygamber'den üzüm ister o da getirdiği üzümün bir tanesini ona verir. Hz. Peygamber yolda, Kırklar olarak bilinen bir topluluğa rastlar. Burada Selmân-ı Fârisî getirdiği üzüm tanesini Hz. Muhammed'e sunarak bu üzüm tanesini kendilerine paylaştırmasını ister. Hz. Muhammed de bir tane üzümü kırk kişiye nasıl bölüştüreyim diye düşünürken Tanrının emriyle Cebrâil, cennetten getirdiği bir nur tabak ile ona gelir. Hz. Peygamber elleri ile tabağın içerisine bir damla su koyar ve mübarek parmağıyla o üzüm tanesini ezip şerbet eder ve Kırklar'a sunar. Kırklar sunulan şerbeti içer ve tamamı mest olur. Birden ayağa kalkıp "Ya Allah" diyerek el ele verip semaha dururlar. Hz. Muhammed de Kırklar'la birlikte semaha girer.[95] Alevî geleneğinde Miraç'ta içilen bu şerbet yani engür suyu ilk dem, burada icra edilen cem de ilk cem erkânı olarak kabul görmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'e bâtın kapısı, ledün ilmi Miraç'ta içtiği bu dem ile açılmıştır.[96] Dolayısıyla dem, Kırklar Meclisi'nin bir hatırası olarak Alevîlerce kutsallık kazanmış ve âyinin bir parçası halini almıştır.[97]

Bu nedenle Alevîlerin ekseriyeti Kırklar Meclisi'nde Hz. Muhammed'in ezip dağıttığı ve içenleri mest eden üzüm suyu niyetine cemlerde dem akmışlardır. Dem ile ilgili inanç pratikleri de bulunmaktadır. Dolu götürme, dem dağıtma, dem açma nefesleri, geçmişler demi, istekler demi ve dem sunma bunlardan bazılarıdır. Mesela dem dağıtma dem açma nefeslerinde Dede, âşığa duasını okurken sâkiye, eserini okuduğu Hak âşığı adına dem dağıtmasını söyler, herkes sıra ile

---

[93] Öz, Alevî İnancında Dualar-Gülbanklar ve Deyişler, 57.
[94] Mehmet Ersal, "Alevî İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 77 (Mart 2016), 128-129.
[95] Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 15; Aytekin, *Buyruk*, 7-10.
[96] Ersal, "Alevî İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları", 128-129.
[97] Fığlalı, Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik, 367.

dem alır ve Kırklar'ın içtiği dem yani ab-u hayat isminin geçtiği şu dörtlükleri okur:

Sâki kadehleri almış eline
Doldurup veriyor cemin aşkına
Hep ondan içenler buldular şifa
Oynayıp gülerler Ali'nin aşkına

Cümle evliyalar bâde sundular
Ol masiva deryasından geçtiler
Kırklar ab-u hayatı içtiler
Gülüm sâki sun aheste aheste.[98]

Veli Baba Sultan Ocağı'nda, dem geldi, turnalar ve Kırklar Semahı olmak üzere üç farklı semah icra edilmektedir. Dem geldi semahında ise Sefil Hüseyin'e ait olan nefeste Kırklar'ın ezdiği engür şerbetinden bahseden aşağıdaki şu dörtlük okunmaktadır:

Payım gelir erenlerin payından
Muhammed neslinden Ali soyundan
Kırklar'ın ezdiği engür suyundan
Bir sen iç sevdiğim, bir de ceme ver[99]

Pîr Sultan Abdal da birçok şiirinde Miraç anlatısında yer alan şerbet yani engür suyuna yer vermiştir:

Ali'm engür ezdi Kırklar da içti
Kırkı da mest oldu kendinden geçti
Muhabbetin kapısını kim açtı
Cümlesi de bir ikrarın çaresi[100]

Pîr Sultan Abdal'ın başka bir şiirinde dem motifinden bahseden şu dörtlüğüne rastlanılmaktadır.

Yer gök arasına nizamlar kuran
Ak kâğıt üstüne yazılar yazan
Engür şerbetini Kırklar'a ezen
Ali bir Muhammed Ali'dir Ali[101]

Miraç dönüşü Kırklar Cem'inde içilen ve dem diye isimlendirilen engür suyu Alevî geleneğinde ilk dem olarak kabul görmekte ve bugün hala icra edilen cemlerde uygulanmaktadır. Gerek Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde gerekse de Alevî Dede ve ozanların nefeslerinde, Hz. Peygamber'in Miraç hâdisesinde yaşanan ve aynı zamanda içenleri mest eden üzüm yani engür şerbeti motifinin kullanıldığı görülmektedir. Alevîler demin kaynağının Hz. Peygamber'in Miraç dönüşü uğradığı Kırklar Cem'inde Kırklar'ın içtiği engür şerbeti olduğuna inanmaktadırlar.

[98] Dem ile ilgili inanç pratikleri hakkında geniş bilgi için Ersal, "Alevî İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları", 131-138.
[99] Ersal, "Alevî İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları", 149.
[100] Ersal, "Alevî İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları", 197
[101] Ersal, "Alevî İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları", 203.

Dolayısıyla da Alevî geleneğinde dem kültünün kaynağını Miraç hâdisesinden aldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Miraç hâdisesi İslâm'ı tercih eden toplumlarda farklı tarz ve yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu toplumlar, eski geleneklerinden bazılarını İslâm'a taşıyarak İslâm sonrası geleneklere farklı bir yaklaşım tarzı sergilemişlerdir. Bu bağlamda bir kısım toplumlar, Miraç hâdisesi gibi önemli bazı olguları şiirleştirerek bunları, musiki eşliğinde bestelemişler; bu besteleri de kulaktan kulağa destansı biçimde aktararak farklı şekillerde yorumlamışlardır.

Kırk sayısına birçok kültürde mistik anlamlar yüklendiği görülmektedir. Anadolu'nun yazılı ve sözlü kültüründe de kırk sayısına yüklenen anlamların çok olması Kırklar söylencesini yaşatan Alevî toplulukların önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Alevîlikte derin bir manevî ve toplumsal anlam içeren Kırklar kavramı, genellikle kutsal kabul edilen bir topluluğu ya da ilahi figürleri ifade etmektedir. Aynı zamanda söz konusu kavramın Kırklar Cemi olarak bilinen toplu ibadet ve toplantı erkânlarıyla da ilişkisi vardır. Alevîlikte Kırklar kavramı, manevî değerleri, toplumsal bağlılığı ve ilahî rehberliği ifade eden önemli bir sembol olmuştur. Miraç olayı Alevîlerin yazılı ve sözlü kaynaklarında Kırklar kavramı olarak ifade edildiği gibi daha çok Kırklar'ın Cemi, Kırklar'ın Sohbeti veya Kırklar'ın Semahı gibi isimlerle de anılmıştır. Alevî geleneğinin yazılı kaynaklarında Miraç ve Kırklar Cemi anlatısı mitolojik bir anlatımla detaylı olarak ele alınmıştır.

Hacı Bektâş-ı Velî, Abdal Musa, Hacım Sultan, Otman Baba Dediği Sultan ve Seyyid Ali Sultan gibi Alevî geleneğinde önemli yeri olan tarikat önderleri veya velîler gibi önemli şahsiyetlerin *Buyruklar*, *Erkânnâmeler, Velâyetnâme* veya *Menâkıbnâme* türü eserlerinde Kırklar anlatısının yansımaları görülmüştür. Söz konusu eserlerde Miraç kavramı yanında Kırklar, Kırklar Cemi, Kırklar Semahı, Ab-ı Hayat ve Engür Şerbeti gibi motifler yer almıştır. Özellikle de okunan miraçlamalarda Hz. Muhammed'in semaya yükselişi, Kırklar Meclisi'ne ve Kırklar'la Semah'a katılışı tasvir edilmiştir.

Kutsal kabul edilen Miraç olayı, Alevîlikte cem ve semahın kaynağı olarak görülmektedir. Hem cem hem de semah, Alevîlerin ibadet hayatının en önemli iki unsurudur. Bu durum Alevîlerin yazılı ve sözlü kaynaklarına da yansımıştır. Söz konusu kaynaklarda Hz. Muhammed'in Mirac'a çıkma olayı, yolculuk esnasında yaşadıkları, Kırklar Meclisi'ne uğraması ve onlarla olan sohbeti, nasıl semah yaptığı ve semah esnasında gerçekleşen hâdiseler anlatılmıştır. Dolayısıyla Alevîlikte Kırklar Cemi, Hz. Muhammed'in Miraç dönüşünde uğradığı Kırklar Meclisi'nde gerçekleşen cemden adını alırken Kırklar Semahı da bu cemde dönülen semahtan adını almıştır. Çünkü Alevî geleneğine göre cem evlerinde uygulanan cem erkânları, Hz. Peygamber'in Miraç dönüşü Kırklar Meclisi'ni ziyaret etmesine, onlarla konuşmasına ve cemlerin sonunda icra edilen Kırklar Semahı ile de Kırklar Meclisi'nde dönülen semaha dayanmaktadır.

Miraç olayı ile Kırklar anlatısı iki ayrı hâdisedir. Ancak Alevî geleneğinde, Miraç hâdisesinin Kırklar anlatısına kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Alevî geleneğin yazılı ve sözlü kaynaklarında Miraç kavramı yerine Kırklar'ın cemi, Kırklar'ın semahı veya Kırklar'ın sohbeti gibi kavramların kullanıldığı görülmüştür. Bu durumun Hz. Muhammed'in Miraç hâdisesinde kullanılan terimlerin neredeyse tamamının Alevîliğin gerek yazılı gerekse de sözlü kaynaklarına önemli ölçüde yansıdığı tespit edilmiştir. Kısacası; Miraç hâdisesinin, İslâm düşüncesinde farklı şekillerde anlaşılması gibi Alevî geleneğinin yazılı kaynakları ile sözlü kültüründe de tasavvufî anlayışla farklı yorumlandığı, kendine özgün yaklaşımı ile fazla önem verildiği ve bu durumun genellikle Kırklar kavramı ile ifade edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Ağrı, Özlem. *Manisa Yöresindeki Tahtacı Semahlarının Edebî ve Müzikal Açıdan İncelenmesi*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Akın, Bülent. "Ashâb'ı Suffa'dan Kırklar Meclisi'ne: Yunus Emre'de "Miraç" ve "Semâ/Semah". *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi.* 9/27 (Aralık 2021), 99-118.

Akın, Bülent. *Diyarbakır Yöresi Alevî Ocakları: Tarih, İnanç ve Gelenek*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Aslanoğlu, Ayhan. *Her Yönüyle Anadolu Alevîliği*: *İnanç, İbadet ve Halk İnanışları (Arguvan Örneği).* İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.

Avşar, Muhammed. "Hamdullah Çelebi'nin Miraçlaması Merkezinde, Miraçlamaların Alevî ve Bektaşî Geleneğindeki Yeri: Tokat Örneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.* 110 (Haziran 2024), 79-108.

Aytekin, Sefer. *Buyruk*. Ankara: Emek Yayınevi, 1958.

Azimli, Mehmet. "İsrâ ve Miraç Olayı Üzerine Bazı Mülahazalar". *Bilimname* 7/16 (Haziran 2009), 43-58.

Bozkurt, Fuat. *Hakerenler-Buyruk*. İstanbul: Kaynak Yayınları 2015.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*. nşr. Abdülmelik Mücâhid, Riyad: Dâru's-selâm, 1419/1999.

Bulut, Halil İbrahim-Yıldız, Harun. *Alevîlik Bektaşîlik-Tarihi, Dini, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla.* Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2021.

Coşkun, Gamze. "Alevîlikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hâdisesi ve Kırklar Cemi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmalar Dergisi*. 103 (Eylül 2022), 196. 187-203.

Dalkıran, Sayın. "Alevî Kimliği ve Anadolu Alevîliği Üzerine Bir Deneme". *EKEV Akademi Dergisi.* 6/10 (Kış 2002), 95-118.

Dönmez, Banu Mustan. "Alevî Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin 'Şiir, Müzik, Dans' ile İlişkisi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3/14 (Aralık 2010),191-199.

Erdem Kük, Didem Gülçin. *Alevî-Bektaşî Gülbankları*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Hatâyî Divanı Şah İsmâil Safevî Edebî Hayatı ve Nefesleri,* İstanbul: Maarif Kütüphanesi İkinci Baskı trz.

Ersal, Mehmet. "Alevî İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 77 (Mart 2016), 127-174.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.

Gölpınarlı, Abdulbaki. *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Gölpınarlı, Abdülbâki. *Menâkıb-ı Hacı Baktâş-ı Velî 'Vilâyetnâme'*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1958.

Gülerler, Salih. *Hacım Sultan Menâkıpnâmesi Üzerine Bir İnceleme*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2012.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut, 1956.

Kaplan, Doğan. "Alevîliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu,* (28-30 Ekim 2005), 233-248.

Kaplan, Doğan. *Alevî-Bektaşî Klasikleri Erkânnâme-I*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2007.

Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı 2011) 261.

Karadaş, Cafer. "İsrâ-Miraç Hâdisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği". *Kisbu İlahiyat Dergisi.* 1/1 (Haziran 2019), 55-73

Kardaş, Sedat. Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Korkmaz, Esat. *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 4. Baskı, 2013.

Kutlu, Sönmez. "Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslâmiyât*, 6/3 (2003), 31-54.

Kutlu, Sönmez. Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları, Alevîliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*. 5 Cilt. nşr. Muhammed Fuâd Abdulbaki, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,1965.

Onat, Hasan. "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevîlik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi. (Prof. Dr. Irene Melikoff'un anısına)*, 1 (2009), 18-34.

Öz, Sevgi. Alevî İnancında Dualar-Gülbanklar ve Deyişler, Ankara: Yol Yayınları, 2011.

Özcan, Nuri. "Bektaşî Mûsikisi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/371-372. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Özdemir, Ahmet. *Pîr Sultan Abdal.* İstanbul: Sivas Platformu, 2010.

Özdemir-Özlem-Özdemir, Ali Rıza. "Babagân Bektaşîliğinin Kolektif Belleği: Erkânnâmeler ve Türkiye'deki Neşri". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 15/37 (2022), 72-90.

Özmen, İsmail. *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi-III (17-18. Yüzyıl.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1998.

Paşa, Âşık. *Garibnâme.* çev. Bedri Noyan, Ankara: Ardıç Yayınları, 1998.

Rençber, Fevzi. "Alevî Ocakzâdelerin Problemleri ve Çözüm Önerileri". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/4 (Nisan 2013), 681-692.

Salkaya, Eren. *Sünnîlik, Şiîlik ve Alevîlikte Miraç Hâdisesi*. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Sarıkaya, Mehmet Saffet. "Alevîlik-Bektaşîliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 82 (2017), 9-23.

Sarıkaya, Mehmet Saffet. "Şah Hatâyî'nin Şiirlerinde Bazı Dini-Tasavvufî İnanç Motifleri ve Anadolu Alevî Kültüründe Şah Hatâyî'nin İzleri". *Alevî Araştırmaları Dergisi*. 6 (Aralık 2013), 33-44.

Sümer, Derya. "Alevî-Bektaşî Miraç Söyleminden Cemin Simgesel Temsillerine Hakk'ın Birliği Bilinci". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.* 57 (Aralık 2011), 57-84.

Teber, Ömer Faruk. "Bektaşî Dervişinin Yol Haritası: Bektaşî Erkânnâmeleri". *Doğumunun 800. Yıldönümünde Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri.* ed. Filiz Kılıç, Ankara: Atatürk

Kültür Merkezi Başkanlığı 2009, 359-371.

Turhan, Salih-Ayışıt, Neşe. *Alevî-Bektaşî Müzik Kültürü ve Semâhlar-I*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019

Uludağ, Süleyman. "Sidretü'l-Müntehâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/151-152. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Uzun, Mustafa İsmet. "Gülbank". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/ 232-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Uzun, Mustafa. "Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank". *İlam Araştırma Dergisi* 1/1 (1996), 69-84.

Üçer Cenksu-Sarı, Rıza. "Dua, Gülbank ve Tercümanlar Üzerinden Alevî Nitelemeli Gelenek Hakkında Bazı Değerlendirmeler". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*. 13/2 (2020), 357-398.

Üçer, Cenksu- Sezer, Şule. "'Erkânnâme 1' Adıyla Yayımlanan 'Tasavvuf Risâlesi' Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Muhammed Tasavvuru", *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 17 (2023), 23-56.

Üçer, Cenksu. "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine", *Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, 8-9 Kasım 2014*, (2016), 383-403.

Üçer, Cenksu. "Geleneksel Alevîlikte İbadet Telakkîleri", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu (28-30 Ekim 2005)*, 297-308.

Üzüm, İlyas. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*. İstanbul: İsam Yayınları, 6. Baskı 2013.

Yalçın, Yunus. *Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Yaman, Ali. "Geçmişten Günümüze Alevî Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 63 (2012), 17-38.

Yavuz, Salih Sabri. "Miraç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/132-135. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Yesevî, Hoca Ahmet. *Dîvân-ı Hikmet*. Ed. Mustafa Tatcı. Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016.

Yıldırım, Rıza. *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Yıldız, Harun. "Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*. 9/30 (2004), 323-359.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsu'l-Belâğa.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.

Zeren, Pınar. Alevî Örgütlenmelerinin Çok Boyutlu Niteliğinin Müzik ve Semah Pratiklerine Yansıması: Ankara Örneği İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.